

ทวิภาวะของน้ำจากไตรภูมิิกถา¹ Duality of Water from Traibhumikatha

ภาณุวัฒน์ สกุสลับ², อรุษา สุวรรณประเทศ³, พรหมพิสิฐ พันธุ์จันทร์⁴
Panuwat Sakulsueb², Onusa Suwanpratest³, Phromphisit Phanchan⁴

Received: 10 ตุลาคม 2564 Revised: 30 พฤศจิกายน 2564 Accepted: 2 ธันวาคม 2564

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ลักษณะอันเป็นทวิภาวะของน้ำที่ปรากฏในเรื่องไตรภูมิิกถาในฐานะเทพปกรณัมเรื่องหนึ่ง ผลการศึกษาพบว่า น้ำมีลักษณะของทวิภาวะ 2 ประการ คือ 1. น้ำในบทบาทของผู้สร้างชีวิต ประกอบด้วย 1.1) การเป็นแหล่งกำเนิดและการหล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิต 1.2) การอุ้มชูแผ่นดินและสิ่งสำแดงถึงการปรากฏขึ้นของพระโพธิสัตว์หรือผู้มีบุญบารมี และ 2. น้ำในบทบาทของผู้ทำลายชีวิต ประกอบด้วย 2.1) การเป็นแหล่งลงโทษให้ได้รับความทุกข์ทรมาน 2.2) การทำลายล้างโลกและเป็นสิ่งสำแดงถึงความทุกข์ทรมานของสัตว์นรก ผลการศึกษาดังกล่าวนำไปสู่ความเข้าใจถึงธรรมชาติของทวิภาวะที่แม้จะเป็นสิ่งเดียวกันแต่ก็ให้ผลแตกต่างกัน เช่นเดียวกับน้ำที่ให้ผลดีและผลเสียได้ทั้ง 2 ประการ ผู้มุ่งสู่ความหลุดพ้นจึงไม่ควรยึดติดความเป็นไปในโลก การก้าวข้ามความสุขและความทุกข์ดังผลที่เกิดขึ้นจากทวิภาวะของน้ำ จะช่วยให้สามารถหลุดพ้นการเวียนว่ายในภพภูมิต่างๆ ได้ในที่สุด

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “น้ำ” ในระบอบประเพณีและพิธีกรรมไทย

² อาจารย์ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง และนิสิตปรัชญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาคติชนวิทยา ปรัชญา และศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร; Lecturer, Program in Thai Language, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University, Doctoral Student of Philosophy, Department of Folklore, Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Naresuan University, Thailand; e-mail: sakulsueb_9@hotmail.com

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., ภาควิชาภาษาศาสตร์ คติชนวิทยา ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร; Asst. Prof. Dr., Department of Linguistics, Folklore, Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Naresuan University, Thailand.

⁴ อาจารย์ ดร., ภาควิชาภาษาศาสตร์ คติชนวิทยา ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร; Doctor, Department of Linguistics, Folklore, Philosophy and Religion, Faculty of Humanities, Naresuan University, Thailand.

คำสำคัญ: น้ำ, ทริภาวะ, เทพปกรณัม, ไตรภูมิิกถา

ABSTRACT

This article aimed at analyzing the characters of duality in water Mythology appearing in Traibhumikatha. The result showed that water had 2 characters of duality. 1. Water in a role of creature consisted of 1.1) source of life and nourishment, and 1.2) land supporter and showing the birth of Bodhisattva or someone who had merit authority. 2. Water in a role of destroyer in 2 dimensions that were 2.1) punishment place, and 2.2) world destroyer showing agony of non-human. The finding led to understanding of nature of duality although it was the same thing. The result was different as the same way of water which gave 2 results in good and bad way. A person who wanted to go to nirvana should not hold the possibility of world. If a person could stride both happiness and sorrow as the same way of result from duality via water roles, s/he could eventually go to nirvana.

KEYWORDS: Water, Duality, Mythology, Traibhumikatha

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เมื่อกล่าวถึง “น้ำ” ในมโนทัศน์ของบุคคลโดยทั่วไปมักนึกถึงสภาพทางกายภาพของน้ำที่เป็นของเหลวใสไม่มีสี ซึ่งมนุษย์และสัตว์ใช้บริโภคและอุปโภคเป็นประจำในทุกๆ วัน อย่างไรก็ตามหากจะพิจารณาถึงสถานะของน้ำที่มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งมีชีวิตจะพบว่า “น้ำ” คือองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ทุกชีวิตสามารถดำรงอยู่ได้ ดังทฤษฎีของมาซารุ เอโมโตะ (Masaru Emoto) นักวิทยาศาสตร์ชาวญี่ปุ่นที่ให้ความสนใจศึกษาคุณลักษณะของน้ำในหลายๆ แห่งทั่วโลก ซึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ของน้ำกับชีวิตไว้อย่างน่าสนใจว่า

มนุษย์เริ่มมีรูปร่างเป็นตัวตนบนพื้นโลกเป็นครั้งแรกเมื่อไข่ของแม่และน้ำเชื้อของพ่อมาพบกัน แล้วเกิดเป็นไข่ที่ปฏิสนธิแล้ว ไข่ที่ปฏิสนธิแล้วประกอบด้วยน้ำ 95% พุดง่าย ๆ ก็คือเกือบทั้งหมดเป็นน้ำ ปริมาณของน้ำในร่างกายของมนุษย์ที่สมบูรณ์เต็มที่แล้วจะมีประมาณ 70% จึงไม่น่าแปลกอะไรถ้าจะพูดว่าร่างกายของมนุษย์นั้นประกอบด้วยน้ำเป็นส่วนใหญ่

มนุษย์ดำรงชีวิตล้อมรอบไปด้วยน้ำลักษณะต่างๆ ทุกๆ วันตราบกระทั่งถึงวันที่ชีวิตดับ

โลกนี้มีชื่อว่า “ดาวพระเคราะห์น้ำ” (water planet) และพื้นผิวประมาณ 70% ของโลกก็ปกคลุมไปด้วยน้ำ ซึ่งก็คล้ายคลึงกับร่างกายของมนุษย์ไม่ใช่หรือน้ำบนโลกส่วนใหญ่ เช่น น้ำฝน น้ำใต้ดิน ทะเลสาบ หนองน้ำ และแม่น้ำจะอยู่ในทะเล มีน้ำที่ลอยอยู่ในอากาศในรูปของเมฆหรือละอองน้ำบ้างเหมือนกัน หิมะที่ทับถมเป็นหิมินปีที่อยู่บนภูเขาสูง และน้ำแข็งที่อยู่บนทวีปแอนตาร์กติกาเมื่อแรกเริ่มก็เป็นน้ำเช่นกัน

(มาซารุ เอะโมโตะ, 2553: 12)

จากข้อมูลและทฤษฎีของนักวิทยาศาสตร์ข้างต้น ทำให้ทราบว่าชีวิตในโลกใบนี้สามารถดำรงอยู่ได้ก็เพราะมี “น้ำ” เป็นส่วนประกอบนั่นเอง อย่างไรก็ตามสิ่งที่ทุกสรรพสิ่งล้วนมี 2 ด้านหรือมีความเป็น “ทวิภาวะ”⁵ (Duality) อยู่ในตนเอง กล่าวคือ แม่น้ำจะเป็นองค์ประกอบของชีวิตแต่น้ำก็สามารถทำลายชีวิตได้ด้วย ลักษณะเช่นนี้เห็นได้จากอันตรายซึ่งเกิดจากส่วนประกอบของน้ำที่เปลี่ยนไป เช่น น้ำที่มีสารเคมีเป็นพิษปนเปื้อนอยู่ หากมนุษย์และสัตว์ได้ดื่มหรือไปสัมผัสกับน้ำนั้นก็จะได้รับผลเสียตามไปด้วย นอกจากนี้ยังมีภัยพิบัติที่เกิดจากปริมาณของน้ำที่มีมากหรือน้อยเกินไป เช่น น้ำท่วม-น้ำแล้ง ฯลฯ ดังนั้นไม่ว่าจะเกิดสภาวะเช่นใดกับ “น้ำ” ก็ล้วนแต่ส่งผลต่อสิ่งมีชีวิตบนโลกใบนี้ทั้งสิ้น และไม่เพียงแต่น้ำในโลกทางกายภาพเท่านั้น แม้ในโลกของเทพปกรณัมที่มีการบันทึกไว้ในรูปแบบของวรรณกรรมต่างๆ “น้ำ” ก็มีคุณลักษณะของความเป็นทวิภาวะด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะ “ทุกสิ่งในแดนแห่งกาลละลือนเป็นทวิภาวะ” (แคมป์เบลล์, 2551: 139) ทั้งสิ้น

วรรณกรรมเรื่องสำคัญของไทยเรื่องหนึ่งที่มีเนื้อหาในลักษณะเดียวกับเทพปกรณัม⁶ (mythology) ของตะวันตก คือ “ไตรภูมิอภินิหาร” ก็ปรากฏเรื่องราวเกี่ยวกับน้ำที่น่าสนใจอยู่ไม่น้อย ยกตัวอย่างเช่นเหตุการณ์ในปัญจกัณฑ์ มนุสสงุมิ ที่กล่าวถึงโยนิ 4 ในตอนที่กล่าวถึงการบัง

⁵ คีธ เบ็กเลย์ (Keith Begley, 2012) ได้อธิบายความหมายของ Duality หรือ ทวิภาวะ สรุปความได้ว่า คือ คู่ตรงกันข้าม หรือ ขั้วตรงข้ามกันของสองสิ่ง เช่น กลางวันและกลางคืน, ชายและขวา, ชีวิตและความตาย, หญิงและชาย, จริงและเท็จ เป็นต้น

⁶ กิ่งแก้ว อติถาวร (2558: 82) อธิบายลักษณะเนื้อหาของเทพปกรณัมไว้ว่า เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับความดำรงอยู่ของพระผู้สร้าง/พระมหาเทพ/พระผู้เป็นเจ้า การรังสรรค์ของพระผู้สร้าง การณะของจักรวาล โลก เทพเทวา มนุษย์ สัตว์ สรรพชีวิตและสรรพสิ่งในภพภูมิต่างๆ ตลอดจนกฎบัญญัติ และกลไกต่างๆ ของการรังสรรค์ การทำผิดกฎบัญญัติ การแก้ไข และการไต่ระดับสู่เป้าหมายสูงสุด

เกิดขึ้นของพระโพธิสัตว์นั้นว่าจะมีเหตุอัศจรรย์ต่างๆ เกิดขึ้นด้วยหลายประการ และ “น้ำ” ก็เป็นธาตุหนึ่งที่แสดงอาการนั้นด้วย ดังข้อความว่า

เมื่อโพธิสัตว์เสด็จลงมาเอาปฏิสนธิ (กัถิ) เมื่อ ๓ สมภพก็ดี แผ่นดินไหวได้แล
หมื่นจักรวาล ทั้งน้ำอันชูแผ่นดินก็ไหว ทั้งน้ำสมุทรก็ฟุ้งฟอง เขาพระสุเมรุราชก็ทรงอยู่
มิได้ ก็หวั่นไหวด้วยบุญสมภารพระโพธิสัตว์เจ้าผู้มาตรัสเป็นพระพุทธเจ้านั้นแล อันว่า
ปรกติดนทั้งหลายในโลกนี้ก็ดี องค์พระโพธิสัตว์เจ้าก็ดี ศิริจันทรทั้งหลายก็ดี ครั้นว่า
ออกมาจากท้องแม่แลโสรั้ง อันว่าเลือดซึ่งมีอยู่ในอกแม่นั้น เหตุว่าแม่ตนมีใจรักนัก จึง
เลือดนี้ในอกของแม่นั้นก็กลายเป็นน้ำนมไหลออกมา (จากอก) ของแม่นั้นได้ดูตักิน อัน
พิสัยแห่งโลกทั้งหลายแล

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 76)

อย่างไรก็ดี ในความเข้าใจเกี่ยวกับไตรภูมิภูมิกถา คนไทยส่วนใหญ่มักรู้จักในฐานะ
วรรณกรรมทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการยึดมั่นความดีและสอนให้คนเกรงกลัวต่อการทำบาป ทั้ง
ยังมีบทบาทสำคัญต่อการสร้างสรรค์งานศิลปะแขนงต่างๆ มากมาย ดังที่คณะกรรมการวรรณคดี
แห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม (2556: 85-106) ได้อธิบายคุณค่าของไตรภูมิภูมิกถาที่มี
ต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยไว้ถึง 6 ด้าน คือ คุณค่าด้านวรรณคดี คุณค่าด้านภาษา คุณค่าด้าน
ศาสนา คุณค่าด้านสังคม คุณค่าด้านศิลปกรรม และคุณค่าด้านความรู้ต่างๆ นอกจากนี้คือ คน
ไทยส่วนหนึ่งมองว่าพุทธศาสนาไม่มีพระผู้เป็นเจ้าหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็น “ศาสนาแบบ
เทวนิยม” (สุรพงษ์ สืบทองจักร, 2552: 148) แม้ว่าในคัมภีร์ทางศาสนาจะมีการปรากฏกายของผู้
ทรงฤทธิ์หรือเทพเทวาหลายครั้ง ทั้งนี้ กิ่งแก้ว อัศดถากร ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับความสัมพันธ์
ระหว่างเรื่องราวของเทพเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนาว่าเป็นสิ่งยืนยันถึงการที่พุทธศาสนาก็มีได้
ปฏิเสธถึงการมีอยู่ของเทวโลกเช่นกัน กล่าวคือ

ในพระพุทธศาสนา โครงสร้างของจักรวาลครอบคลุมภพภูมิทั้งแดนของนรก
เปรต อสุรกาย มนุษย์ สัมภเวสี และสวรรค์ หลักวัฏฏะ 3 และปัจจุสมุปปาท อธิบาย
กระบวนการของการเกิด-ตาย และเงื่อนไขไว้อย่างชัดเจน การที่พระพุทธองค์ทรงเล่า
เรื่องชาดก ซึ่งหมายถึงพระชาติต่างๆ ที่ทรงอุบัติบังเกิด ตลอดจนพระสูตรที่ทรงมีการสัง
เสวนาธรรมกับบรรดาเทพตามชั้นต่างๆ ก็เป็นเครื่องยืนยันการมีอยู่ของเทพ ในมหาสิ
สูตร ทีฆนิกาย (พระไตรปิฎก, 2500, เล่ม 14, หน้า 286) มีคำกล่าวว่า “พระผู้มีพระ

ภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์... พระตถาคตพระองค์นั้น ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์แล้ว”

(กึ่งแก้ว อุตถากร, 2552: 6)

ด้วยความน่าสนใจของ “น้ำ” ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิตและโลกที่ส่งผลกระทบได้ทั้งคุณและโทษ กับทั้งลักษณะของความเป็นเทพปกรณัมของไตรภูมิิกถา ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาลักษณะทวิภาวะของน้ำที่ปรากฏในไตรภูมิิกถา ทั้งนี้ก็เพื่อค้นหา “สาระ” บางประการที่แฝงไว้ในบทบาทของน้ำ และคาดหวังว่าการศึกษานี้จะเป็นการเปิดมุมมองด้านการศึกษาวิเคราะห์เทพปกรณัมของไทยให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะทวิภาวะของน้ำที่ปรากฏในเรื่อง ไตรภูมิิกถา

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ทวิภาวะ (duality) หมายถึง ลักษณะอันเป็นคู่ตรงข้าม หรือบทบาทในลักษณะที่ตรงข้ามกัน
2. น้ำ หมายถึง ธาตุน้ำ หรือ สิ่งซึ่งมีลักษณะเป็นของเหลว เช่น น้ำ, ฝน, น้ำนม, น้ำหนอง, น้ำเหลือง, น้ำเหล็กไหล เป็นต้น
3. เทพปกรณัม (mythology) หมายถึง เรื่องราวเกี่ยวกับเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และเรื่องเกี่ยวกับการสร้าง-ทำลายโลก จักรวาล มนุษย์ สัตว์ ฯลฯ หรือเกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐาน การใช้รางวัลและโทษของการฝ่าฝืนกฎ การปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อเข้าสู่สภาวะเหนือโลก

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เนื้อหาของไตรภูมิิกถา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน จากหนังสือพจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทย สมัยสุโขทัย “ไตรภูมิิกถา” ฉบับตีพิมพ์ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2544 จัดพิมพ์โดย ราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งได้นำต้นฉบับอักษรขอมไทยจำนวน 3 ฉบับ คือ ไตรภูมิิกถา ฉบับอยุธยา จำนวน 1 ผูก, ไตรภูมิพระร่วงความเก่า มหาช่วยจารในรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี พ.ศ. 2321 จำนวน 10 ผูก และไตรภูมิพระร่วง ความเก่า มหาจันทร์จารในรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2330

จำนวน 10 ผูกมาใช้ตรวจสอบชำระเนื้อความและถ่ายถอดเรียบเรียงโดยไม่เพิ่มข้อความอธิบายหรือแต่งเสริม ด้วยลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้ไตรภูมิภคา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน มีเนื้อหาใกล้เคียงกับต้นฉบับในสมัยสุโขทัยมากกว่าฉบับอื่นๆ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) และเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งมีขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

1. รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาบทบาทของน้ำในวรรณกรรมและการศึกษาทวิภาวะในทางคติชนวิทยา
2. ศึกษาบทบาทของน้ำที่ปรากฏในไตรภูมิภคา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน
2. วิเคราะห์บทบาทของน้ำที่ปรากฏในไตรภูมิภคา ฉบับราชบัณฑิตยสถานตามแนวคิดเกี่ยวกับทวิภาวะ
3. นำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง "ทวิภาวะของน้ำในไตรภูมิภคา" พบว่า น้ำมีลักษณะของทวิภาวะที่ปรากฏใน 2 ลักษณะ คือ น้ำในบทบาทของผู้สร้างชีวิต และน้ำในบทบาทของผู้ทำลายชีวิต โดยผลการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

1. น้ำในบทบาทของผู้สร้างชีวิต

บทบาทของน้ำที่สร้างคุณประโยชน์ให้กับสิ่งมีชีวิตในไตรภูมิภคามีอยู่ด้วยกันหลายลักษณะ เช่น น้ำสำหรับดื่มกิน น้ำสำหรับใช้ในการชำระล้างสิ่งสกปรก และน้ำสำหรับเป็นที่พักผ่อนคลายอารมณ์จิตใจ เช่น เป็นสถานที่ท่องเที่ยว แต่ที่สำคัญและมีความโดดเด่นที่สุดคือ บทบาทของน้ำในฐานะผู้สร้างชีวิต ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะ คือ

1.1 การเป็นแหล่งกำเนิดและให้การหล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิต

การกำเนิดของสัตว์ที่ปรากฏในไตรภูมิภคามีอยู่ด้วยกัน 4 ลักษณะ ได้แก่ 1) ชลาพุชะหรือการเกิดในครรภ์ ได้แก่ สัตว์ที่เกิดอยู่ในครรภ์ก่อนแล้วคลอดออกมาเป็นตัว เช่น มนุษย์ โค กระบือ ม้า เป็นต้น 2) อัญหชะ หรือ การเกิดในไข่ ได้แก่ สัตว์บางประเภทที่เกิดในฟองไข่ก่อนแล้วฟักออกมาเป็นตัว เช่น ไก่ เป็ด นก เต่า เป็นต้น 3) ลังเสหชะ หรือการเกิดในไข่เถา ชีไคละ เช่น สัตว์ที่เกิดในช่องสกรก เช่น หนอน ยุง หรือแมลงบางชนิด เป็นต้น และ 4) โอปปาติกะ หรือการเกิดขึ้น

ในทันใด เช่น เทวดา และสัตว์นรก เป็นต้น ในการเกิดตามลักษณะต่างๆ นี้ จะเห็นได้ว่ามีน้ำเป็นแหล่งกำเนิดหรือมีน้ำหล่อหุ้มร่างของสัตว์ก่อนแล้วจึงค่อยๆ พัฒนาร่างกายให้โตขึ้น คือ การเกิดในครรภ์โดยระหว่างที่อยู่ข้างในนั้นก็จะได้รับอาหารซึ่งเป็นของเหลวผ่านทางสายสะดือไปเลี้ยงร่างกายให้เจริญเติบโตขึ้น ดังข้อความในไตรภูมิภิกษาที่อธิบายการอยู่ในครรภ์และได้รับการเลี้ยงดูผ่านสายสะดือ ว่า

...อันว่าสายสะดือแห่งกุมารนั้นกลวงดั่งสายก้านบัวที่มีชื่อว่าอุบล จะงอยไส้คือนั้นกลวงขึ้นไปเบื้องบนติดหลังท้องแม่แลข้างน้ำอาหารอันแม่กินไส้ แลโอหารสนั้นก็คือน้ำชุ่มเข้าไปในไส้คือนั้น แลเข้าไปในท้องกุมารนั้นแลสะหนอยๆ แลผู้น้อยนั้นก็กินทุกคำเข้าทุกวัน แม่จะพึงกินเข้าไปอยู่เหนือกระหม่อมทับหัวกุมารนั้นอยู่แล แลลำบากนักหนาแต่อาหารอันแม่กินก่อนไส้ แลกุมารนั้นอยู่เหนืออาหารนั้น เบื้องหลังกุมารนั้นต่อหลังท้องแม่ แลนั่งยองอยู่ในท้องแม่แลกำมือทั้งสองต่อหัวเขา คู้หัวลงเข้าทั้งสอง เอาหัวไว้เหนือหัวเขาเมื่อนั่งอยู่นั้น เลือดแลน้ำเหลืองย่อยลงเต็มตนยะหยดทุกเมื่อแล ดุจดั่งลิงเมื่อฝนตก แลนั่งกำมือเขาเข้าอยู่ในโพรงไม้นั้นแล...

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 73)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ชีวิตที่เกิดในครรภ์นั้นนอกจากจะอาศัยอยู่ในถุงน้ำคร่ำที่เต็มไปด้วยน้ำ เช่น เลือด และน้ำเหลืองแล้ว ชีวิตที่จะเจริญเติบโตได้ก็ต่อเมื่อได้รับอาหารในลักษณะของน้ำเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การที่ชีวิตในท้องจะสามารถกำเนิดออกมาได้หรือไม่นั้นก็อยู่ที่บุญและบาปที่ชีวิตเคยได้กระทำมา บางครั้งจึงปรากฏว่ามีลมพัดภายในครรภ์ ทำให้ชีวิตที่อยู่ในนั้นแห้งตายไปก่อน หรือบางทีก็ถูกพยาธิในท้องกัดกินจนชีวิตนั้นตายไปก่อนจะคลอดออกมาด้วย

นอกจากบทบาทของน้ำที่ให้การดูแลรักษาชีวิตโดยการหล่อหุ้มไว้ภายในร่างกายของมารดา ดังกล่าวแล้วข้างต้น ยังมีบทบาทของน้ำที่เป็นแหล่งกำเนิดและให้การหล่อเลี้ยงชีวิตในอีกลักษณะหนึ่งคือ น้ำเป็นปัจจัยสำคัญต่อการตั้งถิ่นฐานบ้านเมือง ดังปรากฏว่าที่อยู่หรือดินแดนของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในไตรภูมิภิกษา มักตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีแม่น้ำหรือมีสระน้ำขนาดใหญ่อยู่ในเมืองด้วย เช่น พิกขของครุฑมีสระน้ำขนาดใหญ่ที่ชื่อว่าสิมพลีอยู่ตรงกลางป่าจิว พิกขของอสูรก็มีสระทองอยู่ที่ใจกลางเมืองทั้งสี่ของเหล่าอสูร หรือในดินแดนของมนุษย์และแดนสวรรค์ซึ่งเป็นที่อยู่ของเหล่าทวยเทพ ก็ล้วนปรากฏว่ารายล้อมไปด้วยแม่น้ำหรือมีสระน้ำเช่นกัน ดังข้อความตอนหนึ่งที่อธิบายถึงที่ตั้งของอมรโคยานทวีปและบุพพวิเทหทวีปไว้ว่า

เป็องตะวันตกเขาพระสุเมรุใหญ่อันชื่อว่าอมรโคยานทวีปนั้น โดยกว้างได้ 9,000 โยชน์ และมีแผ่นดินล้อมรอบเป็นบริวาร ผูกคนอันอยู่ที่ในแผ่นดินนั้นหน้าเขาดังเดือนแรม 8 ค่ำ และมีแม่น้ำใหญ่แลแม่น้ำเล็ก และมีเมืองใหญ่แลมีเมืองน้อย มีนครใหญ่กว้างๆ น้ำนั้น เป็องตะวันออกเขาพระสุเมรุอันมีแผ่นดินใหญ่อันชื่อว่าบุพพิเททวีป บุปพิเททวีปนั้น โดยกว้างได้ 7,000 โยชน์ ด้วยปริมาตรรอบไล่ได้ 21,000 โยชน์ และมีแผ่นดินเล็กได้ 500 แผ่นดิน ล้อมรอบเป็นบริวาร ผูกคนที่นั้นหน้าเขากลมดั่งเดือนเพ็ญ และมีแม่น้ำใหญ่แม่น้ำเล็ก มีเขามีสองใหญ่เมืองน้อย ผูกคนอยู่ที่นั้นมากมายหลายนักแลมีเท้าพระญาแลมีนายบ้านนายเมือง

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 80)

สำหรับบทบาทของน้ำในการเป็นแหล่งกำเนิดและให้การหล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิตนั้น อาจสรุปลักษณะได้จากพื้นที่ที่อยู่ภายในร่างกาย คือ ในครรภ์ของมารดา และพื้นที่ที่อยู่ภายนอก ร่างกาย คือ แม่น้ำหรือสระน้ำขนาดใหญ่ แต่ไม่ว่าจะปรากฏในลักษณะใดก็ล้วนแต่ส่งผลต่อการหล่อเลี้ยงชีวิตเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามข้อสังเกตว่า ในภพภูมิที่สูงขึ้นไปคือ รูปาวจรภูมิ (รูปพรหม 16 ชั้น) และอรุพาวจรภูมิ (อรุพพรหม 4 ชั้น) จะไม่มีการกล่าวถึงการใช้น้ำหรือการได้รับประโยชน์จากน้ำดังกล่าวข้างต้นแล้วอีกเลย หรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า “น้ำ” เป็นแหล่งก่อกำเนิดชีวิตและเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตสำหรับผู้ยังไม่สำเร็จนิพานหรือผู้ที่ยังต้องลงมาเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกามภูมินั่นเอง

1.2 การอุ้มชูแผ่นดินและเป็นสิ่งสำแดงถึงการกำเนิดของพระโพธิสัตว์หรือผู้มีบุญบารมี

นอกจากบทบาทของน้ำที่ช่วยสร้างและหล่อเลี้ยงชีวิตแล้ว ยังพบว่าน้ำในไตรภูมิก็ยังทำหน้าที่ในการพยุแผ่นดินซึ่งตั้งอยู่ด้านบนไว้อีกด้วย กล่าวคือ น้ำช่วยในการชูแผ่นดินให้ตั้งอยู่อย่างมั่นคง ทั้งนี้ก็เพื่อให้นมนุษย์และสัตว์ที่อาศัยอยู่บนพิภพได้อย่างอาศัยอยู่บนพื้นดินได้อย่างปลอดภัยนั่นเอง โดยหน้าที่ในการชูแผ่นดินหรือพยุแผ่นดินให้ตั้งอยู่ได้นี้ จะปรากฏในไตรภูมิภูมิตอนที่มีกล่าวถึงที่ตั้ง อาณาบริเวณ หรือระยะทางระหว่างแดนต่างๆ เช่น มนุสสภูมิและนรก ดังข้อความต่อไปนี้

...ไกลแต่เราอยู่นี้ไปถึงยมโลกได้ 150 โยชน์ แต่ยมโลกลงไปถึงอริยได้ 1,000 โยชน์ ลมอันจรตได้โยชน์แลแผ่นดินอันเราอยู่นี้โดยกว้างได้ 10,000 โยชน์ โดยหนาได้ 240,000 โยชน์ แลน้ำอันทรงแผ่นดินไว้โดยหนาได้ 480,000 โยชน์ ลมอันทรงน้ำแลแผ่นดินไว้บ่มให้จุ่มบ่มให้ไหวโดยหนาได้ 96,000 โยชน์ ผุ่จนรททั้งหลายนั้นย่อมอยู่ใต้แผ่นดินที่เราอยู่นี้แล

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 44)

ข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของน้ำอีกประการหนึ่งว่าไม่เพียงสิ่งมีชีวิตเท่านั้นที่อยู่ได้เพราะมีน้ำเป็นแหล่งกำเนิด แม้สิ่งไม่มีชีวิตเช่นแผ่นดินจะสามารถทรงตัวอยู่ได้หรือไม่นั้นก็เพราะมีน้ำช่วยค้ำชูอยู่เบื้องล่างนั่นเอง อย่างไรก็ตามลักษณะที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของน้ำในไตรภูมิก็คือ การเป็นสิ่งสำแดงถึงการปรากฏขึ้นของพระโพธิสัตว์หรือแสดงสัญญาณให้รู้ว่าบุคคลผู้มีบุญบารมีได้เดินทางมาถึง ณ ที่นั้นแล้ว ตัวอย่างเช่น เมื่อพระยามหาจักรพรรดิราชเดินทางไปยังทวีปต่างๆ เพื่อประกาศความเป็นเจ้าของแผ่นดินแห่งนั้น น้ำในมหาสมุทรที่ปกคลุมเขตแดนของทวีปนั้น ก็ได้แยกออกจากกันอย่างอัศจรรย์ ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกให้พระยามหาจักรพรรดิราชได้เสด็จลงไปหลังน้ำล้นทก ณ แห่งนั้นได้โดยง่าย ดังข้อความว่า

... แล้ว ๖ ก็เสด็จไปยังพระสมุทร แลน้ำในพระสมุทรก็หลีกออกสองข้างให้เป็นทางดังกล่าวมาแต่ก่อนนั้น อันว่าริ้วพลทั้งหลายก็เก็บเอาแก้วแหวนในท้องสมุทรตามใจเขาปรารถนา เก็บเอาเต็มหอบเต็มพก แล้วจึงไปถึงกำแพงจักรวาลเบื้องทักษิณแลจึงพระญามหาจักรพรรดิราชจึงเอาน้ำในสุวรรณภิงคา(ร) หลังลงแล้วว่าดังนี้ แต่นี้เป็นแดนเมืองเราเป็นอาณาจักรแห่งภูเขียงทักษิณแล ครั้น ๖ ว่าแล้วจึงคืนมาโดยหนทางเก่าอันเดินในมหาสมุทรนั้น ครั้นคืนมาน้ำสมุทรนั้นก็กลบรอยเต็มงามดังเก่าเล่าแล

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 109)

นอกจากลักษณะของการแยกน้ำดังกล่าวแล้ว ยังมีเหตุอัศจรรย์ของน้ำที่บอกให้รู้ว่าผู้มีบุญบารมีหรือมีผู้รักชาติลัทธิอาตมยอยู่ ณ ที่แห่งนั้นอีกเช่น เมืองใดมีกษัตริย์ที่คอยดูแลเอาใจใส่ประชาชนเป็นอย่างดี ฝนก็จะตกให้น้ำพอดีไม่มากไม่น้อยจนทำให้ได้รับความเสียหาย และในอีกลักษณะหนึ่งคือ ผู้มีบุญบารมีนั้นจะไม่มีวันได้รับอันตรายใดๆ จากน้ำหรือภัยพิบัติจากสิ่งอื่นๆ อีกเลย ตัวอย่างเช่น มนุษย์ที่อาศัยอยู่ใน “อุตตรกुरुทวีป” ซึ่งได้ชื่อว่ามีความเป็นอยู่ที่สุขสบายที่สุดในมนุษย์ทั้ง 4 ทวีป ด้วยเพราะเคยสั่งสมบุญบารมีแต่ชาติก่อนและยังเป็นผู้รักชาติให้บริสุทธิ์ในชาติปัจจุบัน ดังข้อความว่า

... แลคนชาวอุดรกรุนั้นหาความกังวลบ่มีได้ ด้วยจะทำไมไถ่ไถ่ค้าขายรายล่อง
ทำมาหากิน ดังนั้นเลยสักคาบ อันหนึ่งชาวอุดรกรุนั้นซาบ่หอนจะรู้ร้อนรู้หนาวเลย แลมีมี
โยขาว แลร้านร้านหานยุงแลงเงี้ยวเปี้ยวของทั้งหลายเลย แลสรรพสัตว์อันมีพิชบ่หอนจะทำ
ร้ายแก่เขาเลย ทั้งลมแลฝนก็บ่หอนจะทำร้ายแก่เขา ทั้งแดดก็บ่หอนจะรู้ร้อนตัวเขาเลย...

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 81)

สำหรับบทบาทของน้ำในการการอุ้มชูแผ่นดินและเป็นสิ่งสำแดงถึงการกำเนิดของพระ
โพธิสัตว์หรือผู้มีบุญบารมีนั้น สะท้อนให้เห็นคุณลักษณะของน้ำว่ามีความยิ่งใหญ่ที่แผ่แผ่นดินที่
กว้างหลายโยชน์ก็อยู่ได้เพราะมีน้ำคอยอุ้มชูอยู่ ในขณะเดียวกันก็เป็นการประกาศให้เห็นถึงคุณ
ความดีของผู้มีศีลหรือผู้ที่ได้สั่งสมบุญมาหลายภพชาติ เช่น พระยามหาจักรพรรดิราช พระ
โพธิสัตว์ หรือมนุษย์ในอุตรกฏทวีป เป็นต้น

2. น้ำในบทบาทของผู้ทำลายชีวิต

บทบาทของน้ำในไตรภูมิภพในฐานะผู้ทำลายชีวิต ประกอบด้วยน้ำที่มีคุณลักษณะใน
2 ประการด้วยกัน กล่าวคือ

2.1 การเป็นแหล่งลงโทษให้ได้รับความทุกข์ทรมาน

สำหรับน้ำที่มีบทบาทในการลงโทษหรือทำให้ชีวิตต้องได้รับความทุกข์ทรมานจะเป็นน้ำที่
ปรากฏในนรกภูมิ ซึ่งแบ่งเป็นนรกใหญ่ นรกบ่าว โลกัณตนรก และมหาอวิจีนรก กล่าวเฉพาะใน
นรกบ่าวปรากฏว่ามีแม่น้ำสำหรับลงโทษสัตว์นรกจำนวนทั้งสิ้นถึง 7 ชุมนรกด้วยกัน คือ น้ำใน
เวตรณีนรก, น้ำในโลหกุมภีนรก, น้ำในอโยทกนรก, น้ำในอุสปลาปนรก, น้ำในโปรราบมิพहनรก,
น้ำในโลหิตปูพพนรก, น้ำในโลหพลิสนรก ตัวอย่างดังข้อความที่อธิบายถึงนรกที่ชื่อว่าเวตรณี ดังนี้

...ในนรกอันชื่อเวตรณีนัน ยมบาล(อัน)อยู่ในเวตรณี(นรก)นัน (เทียร)ย่อมถือไม้
ค้อนมีดพร้าหอกดาบหลาวแหลนเครื่องฆ่าเครื่องแทงเครื่องยิงเครื่องตีทั้งหลายพุ่งนั้น
(เทียร)ย่อมเหล็กแดง แลมีเปลวพุ่งขึ้นไปดังไฟฟ้า ลูกนั้นบมิวาย แลยมบาลจึงถือเครื่อง
ทั้งนั้นไล่แทงไล่ตีฝูงคนนรกด้วยสิ่ง(ดัง)นั้น เขาก็เจ็บปวดเวทนานักหนา อตทนบ่มีได้เลย ใน
นรคนันมีแม่น้ำใหญ่อันชื่อว่าโพตรณี แลน้ำนั้นเค็มนักหนา ครังว่าเขาเล่นหนี(ไป) น้ำนั้น
เล่าหวายเครือหวายตาชไปมา แลหวายนันมีหนามใหญ่เท่าจอบ เทียรย่อมเหล็กแดงเป็น
เปลวไฟลูกทุกเมื่อ แลลงน้ำนั้นก็ขาดตั้งท่านเอาไม้ครดอันคมมาแล่มากันเขาทุกแห่งแล
(ได้)เครือหวายนันเทียรย่อมขวากใหญ่แลยาวย่อมเหล็กแดงลูกเป็นเปลวไฟไปไหม้ตัวเขาดัง

ไฟไหม้ต้นไม้ในกลางป่า ครึ่งว่าตัวเขาตลอด ตกลง(จาก)หนามหวายนั่นลงไปยอกขวาง เหล็กอันอยู่ใต้นั้น ตัวเขานั้นก็ขาดห้อยทุกแห่ง เมื่อขวางเหล็กนั้นยอกตัวเขาดังท่านเสียบ ปลานั้นแล บัดเดียวหนึ่งเปลวไฟขาวขึ้นมาแล้ว(ก็)ลุกขึ้นเป็น(เปลว)ไฟไหม้ต้นเขาทั้งนานัก แล ต้นเขานั้นสูงน่าเปื่อยไปสิ้น ไต่ขวางเหล็กในน้ำเวตรณีนั่นมีใบบัวหลวง แลใบบัวนั้น เทียรยอมเหล็ก(แดง)เป็นคมรอบนั้นดังคมมีด แลใบบัวนั้นเป็นเปลวลุกอยู่บ่มดับเลยสัก คาบ ครั้นว่าตนเขานั้นตลอด จากขวางเหล็กนั้น ตกลงเหนือใบบัวเหล็กแดงอันคมนั้น ใน บัวเหล็กแดงอันคมนั้น ใบบัวเหล็กแดงอันคมนั้นก็ขาดวินทุกแห่งดังท่านกันขวางกันยาวนั้น ไส้ เขาตกอยู่ในใบบัวเหล็กแดงนั้นช้านาน(นักหนา) แล้วจึงตกลงไปในน้ำ น้ำนั้นเค็ม นักหนา แลแลบเนื้อแลบตัวเขา (แสน)สาหัส ดังปลาอันคนตีที่บนบกนั้น บัดเดียวแม่น้ำนั้น ก็กลายเป็นเป็นเปลวไฟไหม้ต้นเขานั้น ดุจดั่ง(ควีน)พุ่งขึ้นทุกแห่งรุ่งเรือง เทียรยอมเปลวไฟ ในพื้นแม่น้ำเวตรณีนั่นเทียรยอมคมมีดหงายขึ้นอยู่ทุกแห่งคมนักหนา เมื่อคนรกรันนั้นร้อน ด้วยเปลวไฟไหม้ดังนั้น เขาจึงคำนึงในใจว่ามากจะดำน้ำลงไป ชะรอยจะพบน้ำเย็นภายใต้ โพน แลจะอยู่ได้แรงใจส่น้อยเขาจึงดำน้ำลงไปในพื้นที่นั้นจึงถูกคมมีดอันหงายอยู่ใต้ (พื้น)น้ำนั้น ตัวเขาก็ขาดทุกแห่งดังท่านแสวงกันเขานั้น(ยิ่งเจ็บ)ยิ่งแลบสาหัส แลร้องล้มตาย ด้วยเสียงแรงแก่นักหนา ลางคาบน้ำพัดตัวเขาพุ่งขึ้นลางคาบน้ำพัดตัวเขาดาลงนั้น เทียรยอม (ทน)ทุกขเวทน่านักหนา ผุง(สัตว์) อันเกิดในนรกอันชื่อว่า เวตรณีนั่นเป็นทุกข์เจ็บปวด ดังกล่าวมานี้แล

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 28-29)

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าน้ำในเวตรณีนรกนั้น เมื่อยังไม่ได้ลงไปใต้น้ำจะยังไม่ได้รับ อันตราย เพราะหากมองดูเพียงผิวเผินจะไม่รู้ว่าใต้น้ำนั้นได้ซ่อนเครื่องลงโทษไว้มากมาย กระทั่ง แม้จะหนีลงไปใต้น้ำลึกเท่าใดก็ไม่อาจหลีกเลี่ยง เพราะเพียงได้สัมผัสหรือแช่ใต้น้ำก็จะถูกเผาไหม้ใน ที่สุด สำหรับผู้ที่จะได้มาเกิดเป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย หรือสัตว์เดรัจฉานเหตุก็เพราะได้ทำ ความชั่วมาก่อนทั้งสิ้น เช่น การทำลายชีวิต การทำร้ายหรือด่าทอผู้ทรงศีล การคดโกง หรือ ประพฤติผิดต่อเมียของผู้อื่น ฯลฯ

2.2 การล้างโลกและการเป็นสังฆาถึงความทุกข์ทรมานของสัตว์นรก

นอกจากน้ำในนรกขุมต่างๆ ที่ใช้สำหรับลงโทษสัตว์นรกแล้ว หากมนุษย์ทำแต่ความชั่ว เช่นฆ่ากันเองไม่สนใจในการทำความดี ก็จะถูกลงโทษด้วยประลัยกัลป์จากไฟ น้ำ และลม กล่าวคือ ไฟประลัยกัลป์เผาโลก 56 ครั้ง น้ำประลัยกัลป์ล้างโลก 8 ครั้ง จึงจะมีลมประลัยกัลป์พัด

มาทำลายโลก 1 ครั้ง และตั้งแต่ภพภูมิในชั้นเวทฬผลาขึ้นไปเท่านั้น จึงรอดพ้นการล้างโลกจากธาตุทั้ง 3 อย่างนี้ไปได้ กล่าวเฉพาะการล้างโลกด้วยน้ำ ปรากฏข้อความในไตรภูมิกถาดังต่อไปนี้

เมื่ออาทิแรกตกเมล็ดหนึ่งเท่าดินธุลี อยู่หึ่งนานแล้วจึงตกเมล็ดหนึ่งเท่าพรหม ผักกาดอยู่หึ่งนานแล้วจึงตกเท่าเมล็ดถั่ว อยู่หึ่งน้อยหนึ่งจึงตกเท่าลูกมะขามป้อม แล้วเท่าลูก(มะ)ขวิด แลเท่าตัวควาย แล้วเท่าตัวช้าง แล้วเท่าเรือรบ แลเมล็ดฝนโดยใหญ่ได้อุสภหนึ่ง แต่อุสภหนึ่งโดยใหญ่ได้ ขวิด แลเท่าตัวควาย แล้วเท่าตัวช้าง แล้วเท่าเรือรบ แลเมล็ดฝนโดยใหญ่ได้อุสภหนึ่ง แต่อุสภหนึ่งโดยใหญ่ได้ 35 วาอยู่บัดแมงใหญ่ได้ 2,000 วา อยู่หึ่งนานแล้วตกเมล็ดหนึ่งใหญ่ได้โยชน์ 1 อยู่ได้ 2 โยชน์ 3 โยชน์ 4 โยชน์ 5 โยชน์ 6 โยชน์ 7 โยชน์ 8 โยชน์ 9 โยชน์ 10 โยชน์ อยู่หึ่งนานได้ 100 โยชน์ 1,000 โยชน์ 10,000 โยชน์ 100,000 โยชน์ อยู่หึ่งนานเท่าจักรวาลว่างลง ดังท่านหลังน้ำตกจากกัลลอมแลตุ่มโพลงอันเดียว แลตราบัดน้ำจึงท่วมเมืองดินนี้ บัดแมงจึงท่วมจาทุมหาราชิกาทิพย์เมืองพระจุตโลกบาล แล้วจึงท่วมไตรสังขันธ์เป็นเมืองพระอินทร์ แล้วจึงท่วมยามา แล้วจึงท่วมดุสิตา แล้วจึงท่วมนิมมานรดี แล้วจึงท่วมปรนิมมิตวสวัตตีสวรรค์แล น้ำแรงท่วมเมืองพรหม 3 ชั้นอันชื่อพรหมปาริฉตชา พรหมปโรหิต มหาพรหมา ฝนบมิดัดกน้ำจึงเที่ยงอยู่ แต่นั้นจึงบมิดฝนแล เหตุว่า มีน้ำอันเต็มแต่ดำนขึ้นไปถึงพรหมโลกดั่งนั้น เป็นใดแล(บ)ล้น จักรวาลเพื่อประการดังใด จึงอาจารย์ผู้เฉลยนั้นว่าฉันนี้ ว่ายังมีมอันหนึ่งชื่ออุปเกฏฐาต แลมนั้นพัดเวียนรอบเป็นสรก้านั้น แลมิให้น้ำนั้นล้นปากออกได้เป็นธรรมดา น้ำขึ้นดังธรรมกรกแลบมิชานตกออกนอกได้ เหยียมน้ำนั้นจึงบมิล้นเพื่อดั่งนั้นแล

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 240-241)

สำหรับการทำลายโลกด้วยน้ำประลัยกัลป์นี้ มีข้อสังเกตว่า แม้จะเป็นผู้ที่ปฏิบัติธรรมและเคร่งครัดในการบำเพ็ญภาวนาจนสำเร็จุตติยฌานและได้ไปเกิดในชั้นรูปาวจรภูมิหรือชั้นพรหมซึ่งทำให้มีอายุยืนอยู่ได้ถึง 8 มหากัลป์ ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงพ้นจากประลัยกัลป์ที่เกิดจากน้ำไปได้ ดังข้อความว่า

...ผู้ใดได้ทุติยฌานแต่มีธมทุกเมื่อรอดชั่วต(น)ครันตายไปเกิดในชั้นพรหมอันชื่ออัปปมาณาภามี ยืนได้ 4 มหากัลป์ เทพยดาแลมนุษย์ทั้งหลายผู้ใดได้ถึงแก่ทุติยฌานอันประณี(ต)ด้วยนักหนาทุกเมื่อรอดชั่วต(น)ครันตายไปได้ไปเกิดในชั้นพรหมอันชื่ออาภัสสราภามียืนได้ 8 มหากัลป์ เมื่อไฟไหม้กัลป์แล้ว น้ำท่วมอาภัสสราพรหมภูมินั้นแล

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 193)

บทบาทอีกประการหนึ่งของน้ำที่ทำลายชีวิตก็คือ เป็นสิ่งสำแดงถึงความทุกข์ทรมานและความยากลำบากของสัตว์นรก กล่าวคือ เป็นน้ำที่ทำให้ภาพความน่าสยดสยองหรือความน่ารังเกียจ เช่น น้ำเลือด น้ำเหลือง หรือของเหลวสกปรก คือ อาจณัม ดังข้อความว่า

นรกวาอันดับนั้น (ไป) เป็นคารบ 11 ชื่อโลหิตพุพพนรกันนั้น คนผู้(ใด)กระทำร้ายแก่พ่อแม่แล(พระ)สงฆ์แลคนผู้มีคุณแลท่านผู้มีศีลก็ดี คนผู้หนึ่งตายไปเกิดในนรกันนั้น คนในนรกันนั้นอยู่ในแม่น้ำใหญ่อันหนึ่ง เทียรยอมเต็มไปด้วยเลือดแลหนองทั้งหลาย แลเขานั้นหากินจะกินบมิได้ แลร้อนใจเพื่ออยากนั้นนักหนา คนนรกันนั้นจึงกินเลือดแลหนองนั้น เมื่อเขากินเลือดแลหนองนั้นเข้าไปถึงท้องเขาไส้ ก็กลายเป็นไฟไหม้แลลดลงไปฝ่ายทวารหน้าเป็นไฟพุ่งออก

(ราชบัณฑิตยสถาน, 2544: 35-36)

จากบทบาทของน้ำในการทำลายชีวิต ทั้ง 2 ลักษณะ คือ การเป็นแหล่งลงโทษให้ได้รับความทุกข์ทรมาน หรือการทำลายล้างโลกและเป็นสิ่งสำแดงถึงความทุกข์ทรมานของสัตว์นรก สะท้อนให้เห็นว่า “น้ำ” คือ สิ่งหนึ่งที่ใช้ในการทำลายล้างความชั่วร้ายเลวทรามต่างๆ ที่มีอยู่ในตัวของบุคคลหรือที่ปรากฏในกาละของภพภูมิต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ทั้งยังส่งผลกระทบในวงกว้างดังปรากฏว่า ไม่เพียงแต่ผู้ที่ทำกรรมชั่วซึ่งได้รับการลงโทษอย่างแสนสาหัสโดยการไปเกิดในนรกภูมิเท่านั้น แม้ผู้ที่อาศัยอยู่ในสุคติภูมิ เช่น เทพเทวาในสวรรค์ หรือแม้แต่พรหมในรูปาวจรภูมิ (6 ชั้นแรก) ก็ไม่อาจรอดพ้นจากน้ำประลัยกัลป์ได้เลย

การอภิปรายผล

จากการศึกษาทวิภาวะน้ำในไตรภูมิภูมิกพบว่า มีลักษณะ 2 ประการ คือ 1. น้ำในบทบาทของผู้สร้างชีวิต ประกอบด้วย 1.1) การเป็นแหล่งกำเนิดและการหล่อเลี้ยงสิ่งมีชีวิต 1.2) การอุ้มชูแผ่นดินและสิ่งสำแดงถึงการปรากฏขึ้นของพระโพธิสัตว์หรือผู้มีบุญบารมี และ 2. น้ำในบทบาทของผู้ทำลายชีวิต ประกอบด้วย 2.1) การเป็นแหล่งลงโทษให้ได้รับความทุกข์ทรมาน 2.2) การทำลายล้างโลกและเป็นสิ่งสำแดงถึงความทุกข์ทรมานของสัตว์นรก

ผลการศึกษาสะท้อนคุณลักษณะของน้ำที่เป็นได้ทั้งคุณและโทษหรืออาจกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่า น้ำมีบทบาทในลักษณะตรงข้ามกันภายในตัวเอง ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของดิศพลสอนแจ่ม (2549, บทคัดย่อ) ที่ได้ศึกษารูปลักษณะของทวิภาวะแล้วพบว่า “ภายใต้กฎเกณฑ์ของ

ธรรมชาตินั้น สรรพสิ่งล้วนหมุนเวียน เปลี่ยนแปร ไม่แน่นอน ไม่มีสิ่งใดจริงยั่งยืน ไม่มีสิ่งใดคงอยู่ในภวะนั้นๆ ได้อย่างมั่นคงแท้จริง การมีหรือไม่มี การเป็นสิ่งใด หรือไม่เป็นสิ่งใด แท้ที่จริงแล้วเป็นภาวะเดียวกัน เป็นลักษณะแบบทวิภาวะ คือ เป็นการซ้อนทับกันของสภาวะต่างๆ ในขณะเดียวกัน” และเพื่อให้เห็นบทบาทของน้ำในไตรภูมิภกตาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะสรุปเป็นตารางไว้ดังนี้

ตารางที่ 1 สรุปทวิภาวะของน้ำในไตรภูมิภกตา

ไตรภูมิภกตา		ทวิภาวะของน้ำ					
		บทบาทของผู้สร้างชีวิต			บทบาทของผู้ทำลายชีวิต		
		การเป็นแหล่งกำเนิดและหล่อเลี้ยงชีวิต	การอุ้มชูแผ่นดิน	การสำแดงถึงการกำเนิดของพระโพธิสัตว์หรือผู้มีบุญบารมี	การลงโทษให้ไถ่รับความทุกข์ทรมาน	การล้างโลก	การสำแดงถึงความทุกข์ทรมาน
กามภูมิ	นรกภูมิ	✓	✓	-	✓	✓	✓
	ดิรัจฉานภูมิ	✓	✓	-	-	✓	-
	เปรตภูมิ	✓	✓	-	✓	✓	✓
	อสุรกายภูมิ	✓	✓	-	-	✓	-
	มนุษย์ภูมิ	✓	✓	✓	-	✓	-
	ฉกามาพจรภูมิ	✓	-	-	-	✓	-
รูปาวจรภูมิ		-	-	-	-	✓	-
อรุปราวจรภูมิ		-	-	-	-	-	-

อย่างไรก็ดี หาก “เทพปรกณัมเป็นเหมือนปริศนาแห่งสัจธรรมที่แฝงเร้นอยู่ในโลกแห่งมายา ให้ผู้คนได้ค้นหว่าธรรมชาติของการมีชีวิตอยู่ในโลกนี้เป็นอย่างไร และถ้าเขาต้องการก้าวพ้นจากโลกนี้เขาจะต้องทำอะไร” (บารมี บุญทรง, 2556, หน้า 10) สารสาระที่คุณลักษณะของน้ำในไตรภูมิภกตาได้แสดงผ่านทวิภาวะนี้ ก็คือ การจะหลุดพ้นจากทวิภาวะไปได้ก็มิแต่การเพ่งทะลุไปสู่มิติเหนือโลกให้ได้เท่านั้น ดังปรากฏว่า (ดูตารางประกอบ) ทวิภาวะของน้ำจะปรากฏขึ้นในดินแดนของผู้ที่ไม่สามารถละวางกิเลสได้เท่านั้น กล่าวคือ ในกามภูมิซึ่งประกอบไปด้วย นรกภูมิ, ดิรัจฉานภูมิ, เปรตภูมิ, อสุรกายภูมิ, มนุษย์ภูมิ, จาตุมหาราชิกาสวรรค์, ดาวดึงษาสวรรค์, ยามาสวรรค์, ดุ

ลิตาสวรรค์, นิมมานรดีสวรรค์ และปรนิมมิตวสวัตดีสวรรค์ ซึ่งชีวิตที่อาศัยอยู่ในดินแดนทั้ง 11 ชั้นนี้จะต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีกครั้งตามกรรมหรือการกระทำที่ได้ประพฤติดไว้ในยามที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือแม้แต่ผู้ที่ถือศีลบริสุทธิ์สามารถบำเพ็ญภาวนาถือพรหมจรรย์จนไปเกิดเป็นพรหมในชั้นรูปาวจรภูมิ หากยังไม่อาจพัฒนาจนสมบัติให้ไปถึงขั้นที่เหนือว่าขั้นสุดท้ายก็ย่อมจะได้รับความเดือดร้อนจาก “น้ำประลัยกัลป์” ไม่ต่างจากสัตว์หรือชีวิตในภพภูมิที่ต่ำกว่าได้เลย อย่างไรก็ตามก็มีข้อสังเกตว่า ผู้ที่เกิดเป็นพรหมในชั้นจตุตถภูมิ ที่เรียกว่า ปัญจสุทธาวาส ซึ่งเป็นชั้นของผู้ที่ละวางทุกสิ่ง ไร้การยึดติด ไร้ความปรารถนา ไร้อารมณ์ ไร้สัญญา และไร้การรับรู้ใดๆ เมื่อหมดอายุขัยแล้วหากไม่เกิดใหม่ในชั้นจตุตถภูมิอีกครั้งก็จะเข้าสู่นิพพานในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1.1 ควรมีการศึกษาบทบาทของน้ำในเทพปกรณัมเรื่องอื่นๆ เพิ่มเติม เช่น ตำนานน้ำเต้าปุง, ปู่สังกะสาย้าสังกะสี ฯลฯ จะช่วยให้ทราบถึงบทบาทของ “น้ำ” ในเทพปกรณัมแบบไท-ไทยได้ชัดเจนและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กึ่งแก้ว อัครถาวร. (2552). พิธีกรรมคือการเชื่อมโยง. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 6(1), 1-9.
- _____. (2558). *บางเรื่องจากข้อคิดงานเขียนประกอบการเรียนการสอนวิชาคติชนวิทยา*. พิษณุโลก: สาขาวิชาคติชนวิทยา มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- คณะกรรมการวรรณคดีแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. (2556). *วรรณคดีแห่งชาติ เล่มที่ 1*. กรุงเทพฯ: สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- โจเซฟ แคมป์เบลล์. (2551). *พลาญภาพแห่งเทพปกรณัม*. (บาร์นี บุญทรง, แปล). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ดิศพล สอนแจ่ม. (2549). *รูปลักษณะของทวิภาวะ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตรกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม.
- บาร์นี บุญทรง. (2556). เทพปกรณัม : คติในโลกแห่งมายา. *วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 10 (2), 1-12.

- มาซารุ เอโมโตะ. (2553). *สาส์นจากวาริ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). (ศศิธร-ศศิวิมล รัชณี, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: บริษัทแปลนพริ้นท์ติ้ง จำกัด.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2544). *พจนานุกรมศัพท์วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย ไตรภูมิภิกษา*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สุรพงษ์ ลือทองจักร. (2552). *หลักมานุษยวิทยาและหลักสังคมวิทยา*. อุดรธานี: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- Keith Begley. (2012, April 3). *The Concept of Duality and its Representation in Language as Antonymy*. Retrieved January 30, 2016, from https://www.academia.edu/2766205/The_Concept_of_Dualityand_its_Representation_in_Language_as_Antonymy.